

Eleganter, preciezer, veelvormiger en geleerder

De taal van Ilja Leonard Pfeijffer

Dichter, schrijver, essayist, criticus, songschrijver, columnist en toneel-schrijver Ilja Leonard Pfeijffer wordt deze maand vijftig. Over de gretigheid van een veelzijdig taalvakman.

MARC VAN OOSTENDORP

Een hartstochtelijke liefdesverklaring vermommen als praktisch advies – Ilja Leonard Pfeijffer deed dat met zijn *Hoe word ik een beroemd schrijver?* In dat “zelfhulpboek” uit 2012 bespreekt de schrijver een groot aantal genres: columns, toneelstukken, poëzie, romans, korte verhalen. Hij doet alsof hij de lezer helpt aan de beste manier om zulke teksten te schrijven, maar van iedere bladzijde spat vooral liefde af – liefde voor de taal en voor het schrijven.

Alle genoemde genres had Pfeijffer bij het verschijnen van *Hoe word ik een beroemd schrijver?* al beoefend. Als er nu een nieuwe druk van zijn zelfhulpboek zou verschijnen, kon hij daar wat nieuwe vormen aan toevoegen, zoals de sonnettenkrans (*Giro giro tondo*, 2015), het brievenboek (*Brieven uit Genua*, 2016) – en natuurlijk het zelfhulpboek.

BAKKES

Dit lijkt me een belangrijke drijfveer in Pfeijffers schrijverschap: alle genres beoefenen en alle uithoeken van de taal leren kennen. Experimentele gedichten schrijven én liedjes voor Ellen ten Damme. Politieke columns én toneelstukken over verstikkende familierelaties. Post-moderne romans én klassieke verzen. Ik geloof niet dat hij dat alleen maar doet om beroemd te worden – dat ‘beroemde schrijver’ in de titel van het zelfhulpboek was een beetje een grapje, al heeft Pfeijffer in de loop van de

Ilja Leonard Pfeijffer

Ilja Leonard Pfeijffer (Rijswijk, 17 januari 1968) studeerde klassieke talen en promoveerde op een proefschrift over de Griekse dichter Pindaros. In 1998 debuteerde hij met de experimentele dichtbundel *van de vierkante man*. Een grote stroom publicaties zou volgen: meer dichtbundels (later in traditionelere vormen), maar ook romans, verhalenbundels, toneelstukken en beschouwingen. Tot zijn bekendste werken horen de roman *La Superba* (2013) en de dichtbundel *Idyllen* (2015). Hij ontving onder meer de Anton Wachterprijs, de Constantijn Huygens-prijs, de Jan Campert-prijs en de E. du Perronprijs. In 2016 verscheen zijn omvangrijke bloemlezing *De Nederlandse poëzie van de twintigste en de eenentwintigste eeuw in 1000 en enige gedichten*.

tijd ook laten zien dat hij wist hoe hij de aandacht kon trekken. Maar ook dat aandacht trekken doet hij in wezen omdat hij schrijven wil. Hij doet dat voor de taal.

Er zijn dan ook weinig hedendaagse schrijvers die zo gretig zijn in hun omgang met de taal als Pfeijffer. Hij houdt ervan zijn verschillende personages allemaal net een beetje anders te laten praten. In zijn vorig jaar verschenen toneelstuk *De advocaat* zegt de crimineel: “Mijn advocaat die me uit de lik moet houden, is er niet qua afwezigheid. Iemand enig idee waar ie hem eruit hangt? Ik vraag het maar. Moest ie soms weer op de televisie met die bakkes van hem?” Waarop de advocaat antwoordt: “Hij is momentaan in hoge mate geoccupeerd met juist uw zaak.”

Foto: Corné Spaardaens / Hollandse Hoogte

Ilja Leonard Pfeijffer krijgt de VSB Poëzieprijs 2016 voor zijn dichtbundel *Idyllen*.

VOLKIEZELMONDIG

Realistisch is de taal van deze crimineel en deze advocaat niet – mensen praten wel verschillend, maar zó verschillend nu ook weer niet. De schrijver overdrijft expres een beetje. Wie boeken leest als *Het grote baggerboek* (2004), waarin een baggeraar spreekt in een zelfverzonnen Zuid-Hollands dialect, en toneelstukken als *Malpensa* (2008), waarin twee toffe accountmanagers commentaar geven op het vrouwelijk schoon, kun je gemakkelijk een rijke verzameling vaktermen voor de liefhebber van borsten destilleren: *airbags, ardenner hammen, assets, blueberries, boeiende ballistiek, boezem, coole skippy's, coffeepadjes, decolleté, dikke parmahammen, distichon, dubbelster*, enzovoort. Die woorden worden lang niet allemaal ook in het dagelijks leven gebruikt. Ze horen bij het taaluniversum dat de schrijver creëert.

Kenmerkend is dat het ook niet alleen het erotische vocabulaire is dat de schrijver fascineert. Vooral in zijn vroege, wat experimentele werk buitelen de nieuwe woorden over elkaar heen. Hier is een lijst woorden in het willekeurig gekozen gedicht 'zelfportret in steen' uit de bundel *In de naam van de hond* (2005): *bedrietele, belenzoenend, bibbertrutje, bilbroekruitje, doemdonderend, druilooft, glimbuike, grijsgeestig, huisvis, kiezelstem, kommerloze, kuseropmeisje, labberbeschetten, laplullige, lipdiensstige, linzenzemelende, musman, ontroomd, ontgrienen, rotsblikkend, rotskoppigheid, snijstem, stomplukkig, tafelen-*

dertig, verkaken, vnerveus, volkiezelmondig, voorbeleefd, vriesliër, waanhoper, warmgevormd, wolfskeel, zielzuchten-de, zwaanzwemelende en zwartgevroren.

ROLLUIKEN OMHOOG

Behalve een meester van de woordenschat wil Pfeijffer ook een virtuoos van de zinsbouw zijn. Als enige tot nu toe heeft hij de Tzum-prijs, voor 'de beste zin' uit een Nederlandse roman, twee keer gewonnen. In 2005 gebeurde dat met een zin uit het al genoemde *Het grote baggerboek*:

Trekt ie daaropvervolgens z'n broek naar omlaag, gaat met die harige aars van hem boven de chili hangen en zet ie me daar toch z'n dikke darm open dat Noach kon fluiten naar berg Ararat.

Pfeijffer schrijft zinnen waarin je kunt verdwalen als in een middeleeuwse stad.

In 2014 mocht hij de prijs opnieuw in ontvangst nemen, nu voor een zin uit zijn roman *La Superba* (2013):

Het was het witte uur na het middagmaal, de blanke pagina waarop hooguit iets met potlood wordt gekriebeld in geheimschrift, iets om onmiddellijk weer uit te gummen zodra de rolluiken omhoog worden getrokken en het leven opnieuw zwart op wit een aanvang neemt met bonnetjes, bestellingen en bezwaarschriften.

De eerste zin zit nog betrekkelijk eenvoudig in elkaar; hij bestaat uit een aaneenschakeling van drie zinnen ("Trekt ie ...", "gaat met die harige aars ..." en "zet ie ..."). De zin uit 2013 heeft een veel ingewikkelder structuur:

Het was het witte uur na het middagmaal,
[het was] de blanke pagina
waarop hooguit iets met potlood wordt gekriebeld
in geheimschrift,
iets om onmiddellijk weer uit te gummen
zodra de rolluiken omhoog worden getrokken
en het leven opnieuw zwart op wit een aanvang
neemt met bonnetjes, bestellingen en
bezwaarschriften.

Het "witte uur" en de "blanke pagina" worden nog aan elkaar geschakeld, maar daarna wordt de ene bepaling ingebed in de andere, de ene vergelijking in de andere. Waar Pfeijffer zich als jonge dichter nog vooral uitleefde in het bedenken van ingewikkelde woorden, gebruikt hij inmiddels alledaagsere uitdrukkingen, die hij dan inbedt in zinnen waarin je kunt verdwalen als in een middeleeuwse stad waarin de rolluiken omhoog zijn gehaald.

KLASSIEK DICHTER

Op 17 januari viert Pfeijffer zijn vijftigste verjaardag. Hij werkt dan al ongeveer twintig jaar als schrijver van een oeuvre dat weliswaar heel gevarieerd is, maar dat toch één belangrijk kenmerk heeft: er is goed aan af te lezen dat het geschreven is door iemand die is opgeleid tot classicus. Pfeijffer heeft veel weg van een klassiek dichter. ▶

ter, bijvoorbeeld iemand uit het oude Alexandrië. In zijn boek *De antiëken* vertelt hij over die dichters, die allemaal in de nabijheid van de imposante bibliotheek het idee hadden dat alles al was gezegd, door Homerus en door de grote dichters die na hem kwamen. Zij vonden dat geen probleem. Ze konden nu datzelfde nog een keer zeggen, maar dan eleganter, preciezer, veelvormiger en geleerder.

Voorzover deze dichters al de bedoeling hadden hun tijdgenoten te verrassen met nieuwe inzichten of hemelbestormende ideeën, is dat nauwelijks een goede reden om ze nu nog te lezen. Maar die dichters hebben die bedoeling dan ook niet gehad. Ze lieten zien hoe ze nieuwe

en oude vormen beheersten, hoe ze de wereld op een verbazingwekkende manier vormgaven. Hun schrijver-
schap was een vak.

Dat alles geldt ook voor Pfeijffer. Hij is in de eerste plaats een taalvakman, iemand die verbaast door zijn taalbeheersing, zijn elegantie, zijn precisie, zijn veelvormigheid en soms zijn geleerdheid. Het plezier bij Pfeijffer zit, ook voor zijn lezers, in de oneindige mogelijkheden van de taal. ▶

Half januari verschijnt bij uitgeverij De Weideblik 'Waar wordt geschreeuwd is taal vacant'. De taal van Ilja Leonard Pfeijffer, van Marc van Oostendorp.

DICHTPLAATSEN INGMAR HEYTZE

Dichter Ingmar Heytze over stijffiguren, of 'dichtplaatsen', zoals hij ze ook wel noemt.

De feitelijke wijs

Voor een lyrisch genre bevat poëzie verrassend veel feiten. Deze dichtplaats heeft dan ook veel toepassingen. Allereerst kan het een goed vertrekpunt zijn voor een gedicht. Hanny Michaelis schreef:

Vanavond hoorde ik
dat de maan niet rond
maar peervormig is
met tenminste twee
uitstulpingen, misschien
wel drie. Toen ik later
naar buiten keek
klom een ronde
witgloeiende schijf
boven de daken uit
en ik betrapte me
op dezelfde koppigheid
waarmee ik andere
gedeukte illusies
in ere houd.

De 'ik' erkent de feiten, maar slaat die liever in de wind – zoals ze ook veel andere, niet nader genoemde "gedeukte illusies" in ere houdt. Zo komen we niet alleen iets over de maan te weten, maar vooral, in weinig woorden, bijzonder veel over die 'ik'.

Soms zet de dichter de feiten in om iets tamelijk onfeitelijks op onnavolgbare wijze mee te ondersteunen. Remco Campert schrijft in zijn klassieker 'Poëzie is een daad':

Voltaire had pokken, maar
genas zichzelf door o.a. te drinken
120 liter limonade: dat is poëzie.

Hier doet het feit, dat overigens niet eenvoudig te controleren valt, dienst als algemene verwijzing naar de wereld: er gebeuren ongelofelijke dingen in de wereld, dat zeggen is (ook) poëzie, en poëzie is een vorm van (zelf)genezing.

In een gedicht staat het feit altijd in dienst van het gedicht. Wat dat betreft gaan dichters niet anders met feiten om dan politici. Mocht er niet zo snel een geschikt feit voorhanden zijn, dan kan er altijd een alternatief feit worden gefabriceerd. Politici komen daar op den duur zelden mee weg, dichters wel. De dichter mag onwaarheden als feiten presenteren, zolang hij daar maar iets mee bedoelt – of duidelijk niet bedoelt, wat op hetzelfde neerkomt. Gerrit Achterberg begint een gedicht met de regels: "Er staat Verdemen aan de spoorlijn van / Arnhem naar Utrecht komende – & Zonen. / Ik kan het u gemakkelijk aantonen: / links bovenaan tegen een gevel an." De naam Verdemen is echter zowel bij de Kamer van Koophandel als bij het Meertens Instituut onbekend. Toch bestaat die gevel, op zijn minst in dat gedicht.

Wim Brands, ten slotte, brengt een driedeling aan tussen feit, verhaal en gedicht. We hoeven ons niet af te vragen welk van de drie het grootste belang heeft.

Eerst de feiten: hij zit elke dag
achter zijn raam, een man van 79,
met een kast vol korsetten

die in geen wind meer bollen.
Dan, het verhaal: hij zwaait
naar ons als naar zeilschepen

die er niet zijn. Ten slotte
het gedicht: wat hij altijd
weer ziet: haar niet.